

Отримано: 28 лютого 2019 р.

Прорецензовано: 03 березня 2019 р.

Прийнято до друку: 10 березня 2019 р.

e-mail: girpa_mary@ukr.net

DOI: 10.25264/2311-5149-2019-12(40)-151-156

Шимко Я. Р. Роль державного регулювання розвитку недержавних пенсійних фондів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, березень 2019. № 12(40). С. 151–156.

УДК 369.046:338.24

JEL-класифікація: G 21, E 25, E 52

Шимко Ярослав Романович,*асистент кафедри фінансів Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Розглянуто особливості будови системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Досліджено вітчизняну пенсійну систему з огляду на її трирівневність – солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та систему недержавного пенсійного забезпечення. Систематизовано види недержавних пенсійних фондів із визначенням характеристик регулювання останніх в Україні. Досліджено сукупність органів державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ) та установ, які здійснюють управління фондами. Доведено неефективність наявного розподілу повноважень щодо нагляду за діяльністю НПФ між регуляторами з огляду на специфіку державного контролю та регулювання діяльності цих установ. Визначено ключові напрямки регулювання діяльності НПФ, а саме: регулювання інституційної форми фондів та структури їх управління; регулювання фінансової діяльності фондів; регулювання структури інвестиційного портфелю фондів через установлення кількісних обмежень на частку певних фінансових активів, що перебувають у портфелі фондів.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, пенсійна система, система недержавного пенсійного забезпечення.

Шимко Ярослав романович,*асистент кафедри фінансов Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В УКРАИНЕ

Рассмотрены особенности построения системы негосударственного пенсионного обеспечения в Украине. Исследована отечественную пенсионную систему с учетом ее трехуровневости – солидарную систему общеобязательного государственного пенсионного страхования, накопительную систему общеобязательного государственного пенсионного страхования и систему негосударственного пенсионного обеспечения. Систематизированы виды негосударственных пенсионных фондов с определением характеристик регулирования последних в Украине. Исследована совокупность органов государственного регулирования деятельности негосударственных пенсионных фондов (НПФ) и учреждений, осуществляющих управление фондами. Доказано неэффективность существующего распределения полномочий по надзору за деятельностью НПФ между регуляторами с учетом специфики государственного контроля и регулирования деятельности этих учреждений. Определены ключевые направления регулирования деятельности НПФ, а именно: регулирование институциональной формы фондов и структуры их управления; регулирование финансовой деятельности фондов; регулирование структуры инвестиционного портфеля фондов путем установления количественных ограничений на часть некоторых финансовых активов, находящихся в портфеле фондов.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, пенсионная система, система негосударственного пенсионного обеспечения.

Yaroslav Shymko,*assistant professor of finance, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

THE ROLE OF PRIVATE PENSION FUNDS STATE REGULATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

In order for the state to effectively perform its functions, a solid regulatory and legal framework should be established to regulate the activities of private pension funds and an effective system of private pension funds state regulation in Ukraine should be built. Such regulation should contribute to the development of financially sustainable pension funds, as well as to ensure control over the assets diversification in order to prevent high riskiness of operations, which may cause a loss of pension savings.

The purpose of the article is to study the structuring of state bodies regulating the activities of private pension funds, their functionality and regulation specifics. On this basis the types of private pension funds with the definition of regulatory characteristics of the latter in Ukraine are systematized.

In the article the author examines an aggregate of state regulatory bodies of the private pension funds activities and institutions that manage the funds. The inefficiency of the existing distribution of powers to oversee the activities of private pension funds among regulators, taking into account the specifics of state control and regulation of these institutions activities, has been proved. Key areas for regulating the activities of private pension funds have been identified, namely: regulation of the institutional form of funds and their management structure; regulation of the financial activities of the funds; regulation of investment portfolio structure of funds by establishing quantitative restrictions on the part of some financial assets in the portfolio of funds. The features of building a system of non-state pension provision in Ukraine are considered. The domestic pension system was investigated with regard to its three levels – the joint system of compulsory state pension insurance, the accumulative system of compulsory state pension insurance and the system of non-state pension provision. The types of private pension funds with the definition of regulatory characteristics of the funds in Ukraine are systematized.

In modern conditions, the role of state regulation of private pension funds activity is primarily to create a favourable external environment for the operation of funds by improving the legal framework of their activities, applying special tax policies, encouraging employees and employers to participate in non-state pension provision, introduction of prudential supervision over the activities of the funds.

Key words: private pension funds, funded pension system, private pension provision.

Постановка проблеми. Задля ефективного виконання державою своїх функцій має бути сформована ґрунтовна нормативно-правова база для регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів і побудована дієва система державного регулювання недержавних пенсійних фондів в Україні. Таке регулювання повинно як сприяти розвитку фінансово надійних і стійких недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ), так і забезпечувати контроль за диверсифікацією активів задля запобігання занадто великій ризиковості інвестування пенсійних активів, що може зумовити втрату пенсійних заощаджень. Тому питання державного регулювання діяльності НПФ стосується майже всіх аспектів їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним підходам до розвитку державного регулювання фінансового ринку присвятили праці такі вітчизняні вчені, як Н. Г. Виговська, Ж. В. Гарбар, С. М. Еш, В. Я. Кравець, В. П. Унінець-Ходаківська, І. О. Школьник та ін. [1–6]. Проте багато питань, що стосуються дослідження специфіки саме державного регулювання розвитку НПФ, пошук позитивних і негативних рис цього процесу та можливості подальшої імплементації зарубіжного досвіду залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – структурувати органи державного регулювання діяльності НПФ, дослідити їх функційність і специфіку регулювання та систематизувати на цій підставі види недержавних пенсійних фондів із визначенням характеристик регулювання останніх в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів, у найбільш загальному розумінні, через комплекс заходів адміністративного та нормативно-правового впливу держави спрямоване на різні галузі економіки та суспільства для досягнення суспільно значущих цілей, передбачаючи гарантування безпеки, справедливості, захисту прав і свобод громадян. До того ж, державне регулювання недержавного пенсійного забезпечення впорядковує діяльність усіх його учасників шляхом встановлення державних вимог і правил діяльності задля підтримки рівноваги взаємних інтересів. На нашу думку, з практичної позиції, таке регулювання представлене певною сукупністю як адміністративних, так і нормативних інструментів державної політики, до яких, зокрема, належить облік і реєстрація різноманітних прав, ліцензування та акредитація установ, встановлення норм, квот та інших обмежень, здійснення контролю та нагляду, а також застосування матеріальних санкцій і заходів адміністративного примусу.

До органів державного регулювання діяльності НПФ та установ, які здійснюють управління фондами, належать:

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), регулює діяльність НПФ та адміністраторів НПФ;

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) контролює діяльність компаній з управління активами НПФ та депозитарну діяльність банків-зберігачів;

Національний банк України (НБУ) здійснює нагляд за банківською діяльністю зберігачів;

Антимонопольний комітет України стежить за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції в царині недержавного пенсійного забезпечення;

Державна служба фінансового моніторингу – контролює дотримання законодавства про протидію відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, у процесі ведення діяльності в царині недержавного пенсійного забезпечення [7].

Уважаємо, що наявний розподіл повноважень щодо нагляду за діяльністю НПФ між регуляторами недостатньо ефективний, адже Нацкомфінпослуг відповідає за регулювання діяльності НПФ, не маючи при цьому прямих повноважень впливати на компанії з управління активами, які реально розпоряджаються пенсійними коштами. Зокрема, у комісії відсутні повноваження щодо контролю за отриманням

інвестиційної декларації НПФ, отриманням оперативної інформації про вартість пенсійних активів. До того ж, Нацкомфінпослуг не має права перевіряти компанії з управління активами та своєчасно вживати заходів щодо зупинення сумнівних операцій із пенсійними активами, які можуть призвести до втрати пенсійних коштів тощо. Ураховуючи закордонний досвід [8], вирішити таку проблему можливо шляхом створення єдиного мегарегулятора, однак це потребує додаткових витрат на розроблення відповідної нормативно-правової бази та проведення реорганізації діяльності органів державного нагляду. При цьому, виникає ризик послаблення державного контролю за діяльністю фінансових установ упродовж перехідного періоду. Тому об'єднання органів державного регулювання фінансового ринку в Україні варто розглядати як завдання на довгострокову перспективу.

На наше переконання, утручання держави в царину діяльності НПФ повинно бути своєчасним, до речним та обмеженим. Практичний досвід засвідчує, що надмірна зарегульованість розглядуваного інституту призводить лише до негативних наслідків, а саме: зниження рівня довіри громадян до НПФ; короткострокового планування діяльності фондів; зменшення рівня дохідності фондів та ін. А, як відомо, основними цілями регулювання діяльності НПФ є захист інтересів учасників недержавного пенсійного забезпечення, зниження системних ризиків, забезпечення ефективної та прозорої роботи діяльності фонди.

Розглянемо детальніше специфіку державного контролю та регулювання діяльності НПФ. До основних напрямків зазначених заходів належать:

– контроль за створенням НПФ, зокрема ведення реєстру НПФ та визначення процедур ліцензування НПФ;

- контроль за відповідністю керівного складу НПФ кваліфікаційним вимогам;
- побудова системи чіткого та ефективного внутрішнього контролю за діяльністю НПФ;
- надання податкових пільг учасниками системи НПФ [9].

Цікавим у цьому контексті є світовий досвід. Науковий аналіз засвідчує множинність підходів до управління коштами фондів, провадження політики адміністрування коштами фондів і регулювання їх діяльності, організації контролю та нагляду, ефективності формування інвестиційних портфелів та їх дохідностей [8].

Загалом, регулювання діяльності НПФ у зарубіжних країнах регулюють за трьома основними напрямками.

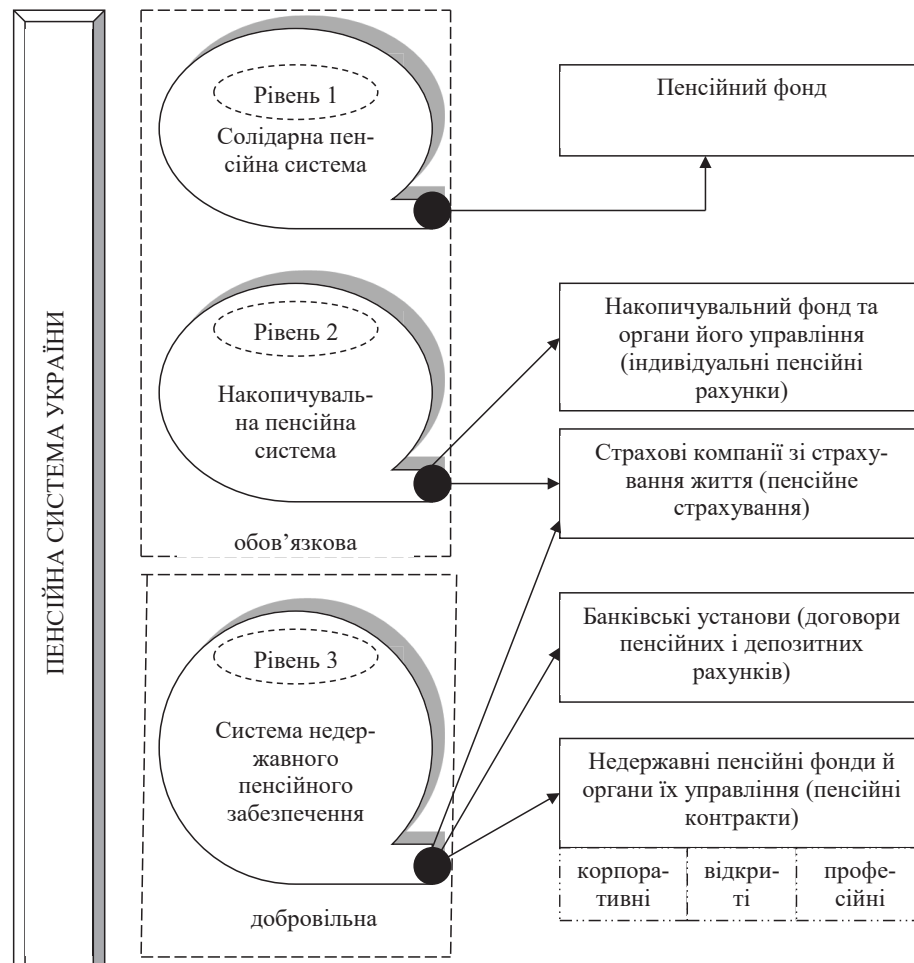
1. Регулювання інституційної форми фондів та структури їх управління.
2. Регулювання фінансової діяльності фондів. У цьому контексті йдеться про формулювання цілей, що стоять перед керівниками фонду, критеріїв успішної роботи фонду, а також відстежування результатів діяльності.
3. Регулювання структури інвестиційного портфелю фондів через установлення кількісних обмежень на частку певних фінансових активів, що перебувають у портфелі фондів [10].

Зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що НПФ повинні відповідати жорстким вимогам законодавства, яке регулює діяльність на фінансовому ринку, хоча їх призначення як некомерційних організацій має суспільно-корисний та соціальний характер.

Розглянемо особливості будови системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Відповідно до законодавства України, вітчизняна пенсійна система має три рівні (рис. 1): солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та систему недержавного пенсійного забезпечення [11].

Для першого рівня характерна наявність солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Така система має у своїй основі щомісячно-обов'язкові відрахування із заробітної плати, за допомогою яких кошти надходять до Пенсійного фонду України, потім фінансові ресурси перерозподіляють і виплачують сьгоднішнім пенсіонерам.

На другому рівні діє накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, за якої здійснюються щомісячні обов'язкові відрахування із заробітної плати до Накопичувального фонду. Такі кошти акумулюються на персональних рахунках громадян, де вони обліковуються, інвестуються та створюють інвестиційний дохід, зумовлюючи зростання майбутніх пенсійних виплат. Що стосується фактичного функціонування другого рівня, то він ще не введений у дію. Передбачається, що його наповнення відбуватиметься за рахунок перерозподілу частини коштів із першого рівня пенсійної системи. Водночас, варто зауважити, що участь у другому рівні буде можливою лише для тих громадян, які мають ще потрібний часовий проміжок до настання пенсії.

Рис. 1. Інфраструктура пенсійної системи України

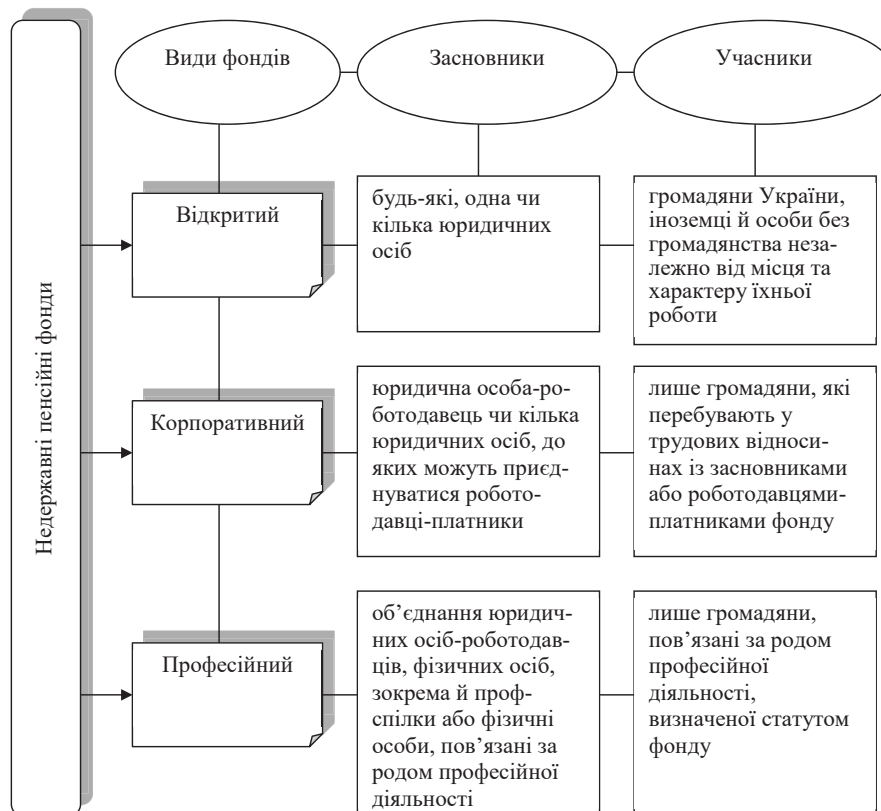
Джерело: побудовано автором на основі [11].

Говорячи про третій рівень пенсійної системи, треба акцентувати на представленні її системою недержавного пенсійного забезпечення, фактичне формування якої почалося з 2004 року після набрання чинності Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». При цьому, в основі такої системи перебувають недержавні пенсійні фонди.

Відповідно до чинного законодавства та згідно зі ст. 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [12], НПФ – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціє та провадить діяльність тільки з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законами України порядку. Або іншими словами процедурний механізм діяльності НПФ базується на здійсненні вкладником на добровільних засадах пенсійних внесків до НПФ, які обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку та на які нараховується інвестиційний дохід. У результаті учасник фонду отримує по досягненню пенсійного віку певну додаткову недержавну пенсію.

В Україні НПФ поділяють на три види залежно від характеристик їх вкладників та учасників (рис. 2).

Учасником відкритого НПФ може бути будь-яка фізична особа незалежно від місця та виду роботи. Засновниками такого фонду можуть бути одна чи декілька юридичних осіб із урахуванням обмежень, установлених для бюджетних організацій. Зважаючи на функційну спрямованість, відкриті недержавні пенсійні фонди задовольняють потреби в додатковому пенсійному забезпеченні тих фізичних і юридичних осіб, які не мають можливості обслуговуватися корпоративними та професійними фондами. Такі фонди у своїй діяльності зорієнтовані загалом, як на роботу з майбутніми пенсіонерами, фізичними особами, так і на роботу з юридичними особами-роботодавцями. При цьому, останні прагнуть забезпечити пенсії своїм співробітникам у майбутньому, але щодо недержавного пенсійного фонду є лише клієнтами, а не засновниками.

Рис. 2. Систематизація видів недержавних пенсійних фондів

Джерело: побудовано автором на основі [12].

Варто зважати на те, що учасниками корпоративного НПФ можуть бути лише фізичні особи, які перебували в трудових відносинах із засновниками фонду, а фонд – лише юридична особа (або декілька), яка є роботодавцем. Варто акцентувати, що роботодавець-платник не є засновником корпоративного пенсійного фонду, водночас користується привілеями з обслуговування своїх працівників у НПФ. Такий роботодавець укладає угоду щодо участі в корпоративному пенсійному фонді з його Радою. Як приклади такого виду фондів можна навести корпоративний НПФ НБУ, Укрпошти, Укресімбанку.

Насамкінець, професійний НПФ – це фонд, засновником якого можуть бути об'єднання юридичних осіб – роботодавців і фізичних осіб, зокрема й профспілки, або приватних осіб. Варто наголосити, що учасниками такого фонду можуть бути лише фізичні особи, пов'язані за родом професійної діяльності (занять), визначеної у статуті НПФ.

Висновки. Отже, роль державного регулювання розвитку НПФ в сучасних умовах полягає передусім у створенні сприятливого зовнішнього середовища для функціонування НПФ шляхом удосконалення правових засад діяльності фондів, провадження спеціальної податкової політики, стимулювання громадян і роботодавців до участі в недержавному пенсійному забезпеченні, упровадження пруденційного нагляду за діяльністю НПФ.

Подальші напрями досліджень полягають у визначенні основних елементів нормативно-правового регулювання діяльності адміністраторів і компаній з управління активами НПФ в Україні, з'ясуванні особливостей формування структури інвестиційного портфеля НПФ, доцільності саморегулювання діяльності фондів, розробленні комплексу заходів, спрямованих на досягнення гнучкості системи регулювання діяльності НПФ.

Література:

1. Виговська Н. Г., Стеблянюк О. Л. Державне регулювання фінансового ринку в умовах глобалізації. Ефективна економіка. 2012. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1189>.
2. Гарбар Ж.В. Форми та інструменти державного регулювання фінансового ринку. *Економіка та держава*. 2014. № 10. С. 18–21.
3. Еш С. М. Фінансовий ринок. Київ, 2011. 528 с.

4. Кравець В. Я. Інституційна структура фінансового ринку України : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2011. 22 с.
5. Унінець-Ходаківська В. П. Роль державного регулювання на ринку фінансових послуг. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 6. С. 238–248.
6. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку. Суми, 2008. 348 с.
7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 20.08.2010 р. № 2664-14. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
8. Хольцман Р., Хинц Р. Обеспеченная старость в XXI веке. Пенсионные системы и реформы в международной перспективе. Вашингтон, 2005. 200 с.
9. The OECD Core Principles of Private Pension Regulation. URL: <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/Core-Principles-Private-Pension-Regulation.pdf>.
10. Regulation of insurance company and pension fund investment. OECD report to G20 finance ministers and central bank governors. URL: <https://www.oecd.org/finance/private-pensions/Regulation-of-Insurance-Company-and-Pension-Fund-Investment.pdf>.
11. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
12. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.